

**LES DONES DE LA COLÒNIA MINERA DE BELLMUNT DEL
PRIORAT ALS VOLTANTS DELS ANYS 20**

© Sandra Ordoño Cugat
Història de les Dones. Màster en Estudis de Dones, Gènere i Ciutadania
Universitat de Barcelona, 2016

Les dones de la colònia minera de Bellmunt del Priorat de Sandra Ordoño Cugat està subjecta a la llicència de [Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 4.0 Internacional Creative Commons](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Taula de continguts

Introducció.....	4
1. Fonts per a la investigació.....	5
2. La colònia.....	8
2.1 Societat i cultura a l'entorn de la mina.....	10
2.1.1 L'educació.....	11
2.1.2 El culte.....	14
2.1.3 Les relacions familiars.....	15
3. Dones, Treball, i Lluita.....	16
4. Conclusió.....	26
Fonts Consultades.....	27

Introducció

Els avantpassats son el més important per qui no ha fet res.

Giacomo Leopardi (1798-1837)

Ens situem al municipi de Bellmunt del Priorat, localitzat com el seu nom indica a la comarca del Priorat (província de Tarragona). El municipi es troba al sud-oest d'aquesta comarca, al cim d'un turó i a la vora esquerra del riu Siurana.

La història de Bellmunt del Priorat es troba inevitablement lligada a la mineria, una activitat documentada des de temps molt remots que fa que aquesta població sigui peculiar en una comarca dedicada especialment a l'agricultura (Palomar, 2005). Les mines han format part de la identitat del poble i sobretot del seu creixement i del seu desenvolupament econòmic. Però en realitat, en aquesta població hi va coexistir l'activitat rural i l'activitat assalariada industrial.

Les mines de Bellmunt del Priorat van estar en funcionament fins al 1972 i van suposar l'aparició del treball femení assalariat. Cal destacar que el funcionament de les mines va tenir altibaixos. L'explotació va assolir el seu punt màxim a finals del segle XIX i principis del XX, coincidint amb la industrialització; però l'auge es va aturar amb la crisi del 1929. Després de la Guerra Civil hi va haver un moment de represa i molta activitat minera fins als anys 60 quan l'activitat va anar disminuint. Finalment al 1972 es van tancar les mines.

Aquest treball es centra especialment als voltants dels anys 20, moment àlgid de les mines en que es va construir la colònia minera.

Des d'un punt de vista tradicional i sense tenir en compte el paper de la dona, quan es parla de la mineria es fa referència especialment al dur treball que té lloc a les galeries de l'interior de les muntanyes, una tasca realitzada especialment per homes. Les mines de Bellmunt del Priorat son un exemple de com les dones també van ser protagonistes dels treballs a les mines, i de com el sexe femení va ser imprescindible per al manteniment d'aquesta gran empresa minera.

Si analitzem la història minera del segle XX a les mines de Bellmunt des d'una perspectiva de gènere, ens adonarem que és necessari no oblidar-se de ningú i estudiar als homes en relació a les dones, i a les dones en relació amb els homes. Tampoc ens podem descuidar dels ancians ni dels infants perquè també formaven part d'aquest món miner i de les relacions que s'hi conformaven.

L'elecció que he portat a terme sobre el context de Bellmunt del Priorat es deu a:

- la seva particularitat al ser un dels pocs casos estudiats sobre mineria a la Catalunya Nova,
- la importància de fer una crida a realitzar un estudi feminista urgent i acurat per visualitzar la dona aprofitant els testimonis que encara viuen,
- la importància de destacar el protagonisme femení en un món miner que sempre s'havia considerat masculí.

No destaco aquest cas només per les dones que van participar en els treballs de la

mina Eugènia¹. També destaco aquest cas per totes aquelles dones que van treballar servint a la residència dels dirigents de l'empresa *Minas del Priorato*, i per les àvies, mares, germanes, esposes, i filles que potser no van treballar en cap feina relacionada amb les mines però també van patir les preocupacions o les alegries dels familiars que si que hi treballaven, i van tenir cura d'ells assegurant el seu benestar.

La finalitat d'aquest treball és visualitzar les activitats i les experiències de les dones de la societat minera de Bellmunt del Priorat als voltants dels anys vint. També seria interessant poder posar fi a la indiferència cap a les dones en els estudis realitzats sobre les Mines de Bellmunt, i demostrar al públic la real participació de les dones en les tasques de la mina i la importància de les dones per a la garantia de la sostenibilitat de la vida d'aquesta societat i de qualsevol altra.

1. Fonts per a la investigació

La història l'escriuen els vencedors

Winston Churchill (1874-1965)

Els pobles que obliden la seva història estan condemnats a repetir-la

Nicolás Avellaneda (1837-1885)

Primer de tot, i abans de fer una recerca sobre les dones de la colònia minera de Bellmunt, era necessari organitzar el treball per temàtiques que reflectissin bé els objectius d'aquest treball. Per altra banda també era important informar-se primer del que ja es sabia sobre el cas que volem estudiar, encara que sabés des d'un bon començament que els enfocaments androcèntrics definien la metodologia emprada en la majoria de treballs ja realitzats amb anterioritat. Però sobretot era important informar-se de les aportacions teòriques realitzades des de punts de vista feministes o dels estudis de dones i de gènere per tenir una idea de en quins punts de la investigació calia centrar màxima atenció. Això a la vegada també m'ajudaria a tenir una idea d'on acudir per a recollir la informació que ens interessa segons aquests punts de vista.

Per a l'estudi de la colònia minera de Bellmunt del Priorat es podia recórrer a les següents fonts:

¹ La mina Eugènia és la més coneguda i la que es troba parcialment adaptada al públic. Es va posar en marxa l'any 1870 i compta amb 20 plantes subterrànies, però les visites només es poden efectuar a la primera planta, a 35 m de profunditat. La mina Règia i la mina Règia antiga son les dues altres explotacions més importants del municipi.

- Documentació textual (cartes, estudis demogràfics, premsa, documents de l'empresa etc.),
- l'arqueologia,
- la planificació urbanística (plànols, observació),
- tradició oral,
- documentació fotogràfica.

La documentació escrita és essencial per a realitzar un treball d'aquestes dimensions, però és important contrastar-la amb altres tipus de fonts. Es conserven per exemple documents relacionats amb el lloguer dels habitatges, llibres de l'escola, documents diversos relacionats amb l'equip de futbol, vals de l'economat, contractes laborals de la mina etc.

Pel que fa a l'arqueologia, aquesta també ens permet establir relacions entre un grup humà. Les restes humanes no són simples objectes sinó que actuen també com a subjectes perquè ens parlen de la manera de ser, de fer i d'actuar d'una societat determinada. Tenim el privilegi de comptar amb el Museu de les Mines, vinculat al Museu de la Ciència i la Tècnica de Catalunya (MNACTEC), on s'hi conserven molts objectes relacionats amb el treball a les mines des de l'època ibèrica fins al segle XX com ara estris per a obtenir el mineral, llànties, quinqués, minerals manipulats i objectes de laboratori. També s'hi conserven molts materials relacionats amb els serveis que l'empresa administrava als seus treballadors com per exemple el material de la consulta mèdica o de l'escola, els trofeus dels partits de futbol, el projector del cinema etc. Per últim, pel que fa als habitatges de la colònia, podem comptar en algun d'ells amb la conservació de traces i objectes originals dels habitatges com per exemple les aixetes de les cuines i els lavabos.

En relació a la planificació urbanística ens podria proporcionar detalls sobre el mode de vida de les famílies dels miners i mineres que vivien a la colònia i de la relació entre elles. Estudiant la mida dels habitatges podem reflexionar sobre la comoditat de les famílies que hi vivien segons el nombre d'individus que hi visquessin. També podem comparar les dades demogràfiques amb el nombre d'habitatges miners i estudiar la immigració i la procedència de les famílies. També es podria analitzar la relació entre el barri miner i la casa de l'empresa *Minas del Priorat*² i les diferents jerarquies que hi podien existir. Afortunadament, la progressiva adquisició d'espais urbans de l'antiga indústria minera i la seva adaptació han permès conservar bona part del patrimoni colonial.

Pel que fa a la tradició oral, era interessant localitzar veïns de Bellmunt que tant si treballaven a les mines com si no em poguessin donar la seva visió de la manera de viure durant el temps en que les mines van romandre obertes així com també de les experiències amb la mina i la seva gent. Per aquest treball he tingut la fortuna d'escoltar les històries viscudes entorn de la mina per la família d'un veí de Bellmunt del Priorat. De ben segur que encara hi ha moltes experiències que no he tingut l'oportunitat de conèixer i que podran ser molt útils per a projectes futurs. Les històries contades pels testimonis són una font molt rica que cal conservar. Per aquest treball era interessant poder localitzar dones que haguessin treballat a les mines, dones que haguessin treballat en altres tasques al servei de l'empresa, i esposes, germanes o filles de miners o mineres, i fins i tot amigues o conegudes d'homes o dones que haguessin treballat en alguna tasca relacionada amb la mineria. És a dir, conèixer testimonis que haguessin tingut relacions diferents amb la mineria i que ens poguessin donar visions diferents encara que poguessin ser

² Societat creada per quatre socis i representada per Joaquim Folch i Frederic Albinyana.

oposades. Si bé és cert que no he tingut l'ocasió de recollir més experiències que les que exposaré en aquest treball, se que reflecteixen molt bé el que comentaré al llarg d'aquest treball. En relació a això, era important comparar tota la informació obtinguda a través de la tradició oral per poder localitzar elements que poguessin ser subjectius. Com bé he dit, crec que les experiències narrades pel testimoni s'adapten molt bé als fets històrics, encara que és evident que també hagués estat ideal poder comparar aquestes experiències amb d'altres. En aquest punt també era important tenir cura de com es plantejaven les qüestions perquè la forma de plantejar-les pot condicionar les respostes al gust de la entrevistadora. Encara així, cal dir que com que l'entrevistat no era un testimoni directe d'aquestes experiències, la trobada es va basar més en escoltar tot allò que sabia del que li havien explicat els seus avantpassats que no pas una entrevista formal. És evident que això impossibilitava poder sentir per part meua i en directe, les pors i les alegries d'un testimoni que recorda el que ell mateix va viure. Per últim, va ser convenient tornar a fer un repàs de la informació oral recollida per tal de garantir la certesa del missatge recollit.

En relació a les fotografies són molt importants perquè transmeten al qui les mira una experiència viscuda, una fixació d'una realitat passada que enriqueix la visió del passat. I encara que només fixi un moment en concret, la fotografia parla per si sola sobre les persones o coses que hi apareixen i tot el que l'envolta. Tenim la certesa de que les fotografies que existeixen del segle XX a Bellmunt del Priorat son sinceres, una certesa de la que potser no podríem comptar avui dia com a conseqüència de l'existència de programes informàtics que permeten manipular les fotografies. Les fotografies son documents històrics inclús més fiables que les experiències orals perquè aquestes poden estar afectades per diferents punts de vista dels testimonis que distorsionen la realitat històrica.

Tal com diu Salvador Palomar Abadia al seu article *Les mines de Bellmunt del Priorat: memòria personal i recull d'imatges* l'activitat minera de Bellmunt del Priorat a finals del segle XIX va ser repetidament fotografiada per les pròpies companyies de la indústria minera que van documentar i mostrar les seves instal·lacions amb els seus edificis i maquinària, i van fer reportatges de la seva plantilla. També es van arribar a fer diverses fotografies a la plantilla de la mina per motius de la festa de Santa Bàrbara, patrona dels miners. Aquestes fotografies evidencien el protagonisme de les dones en els treballs de la mina. Salvador Palomar també parla de l'existència de fotografies que mostren els treballs a l'interior i a l'exterior de les mines, grups laborals o d'amistat, festes, partits de futbol i processons. Els interessos propagandístics d'aquesta empresa ens han permès poder comptar amb moltes fotografies que permeten l'estudi de la vida a les mines i al seu entorn. Però és possible que a causa d'aquestes fotografies que mostren el millor d'aquesta empresa, de tots els serveis que oferien a la gent del poble i que l'empresa estava interessada a difondre, s'hagi dibuixat una història minera idealitzada i una mica allunyada de la realitat. La vida dels miners i les mineres devia de ser més dura del que les fotografies reflecteixen, especialment d'aquelles que mostren els miners i mineres a les festes de santa Bàrbara o gaudint dels serveis que l'empresa els va proporcionar. Caldria doncs fer un recull de totes les fotografies possibles, digitalitzar-les, i recollir tota la informació possible entorn a cada imatge. Però sobretot caldria relacionar-les amb les experiències conegudes per tal d'extreure els elements positius i negatius que en puguin esdevenir.

Aquest estudi sobre Bellmunt del Priorat s'havia de complementar amb informació històrica que ajudés a comprendre la situació que estem estudiant, especialment

perquè dels anys vint no gaudeixo de cap entrevista ni fotografies, i relacionar-la amb les aportacions teòriques feministes i dels estudis de gènere. També era interessant realitzar comparacions entre aquest cas d'estudi i d'altres casos semblants com per exemple el de *Les dones als orígens de Torreforta* (2014) o treballs sobre dones mineres d'altres zones d'Espanya, per tal de poder comprendre millor el nostre cas d'estudi.

Un cop recollida tota la informació convenia organitzar-la per temes (per ex: informació de l'interior de la mina, informació de l'exterior de la mina, informació dels serveis, informació personal etc.), ordenar-la i relacionar-la entre si per poder començar a redactar la història de la societat minera de Bellmunt sense oblidar-se de les dones.

2. La colònia

Els privilegis acabaran, però el poble és etern

Conde de Mirabeau (1749-1791)

La colònia minera es va començar a construir cap al 1919 en una de les èpoques més pròsperes de les mines que va fer créixer la població de Bellmunt fins als gairebé 1500 habitants, amb un índex de natalitat de més de seixanta nens per any. En aquests moments es va produir un fenomen important, les anomenades «expediciones». Aquest procés significava anar a buscar mà d'obra a Almeria i Granada, territoris que també tenien una important tradició minera. D'aquesta manera, l'empresa *Minas del Priorato* va construir la colònia per allotjar als treballadors que arribaven amb les seves famílies. Bellmunt del Priorat es va anar ampliant amb la construcció de nous conjunts d'habitatges que es van anar aixecant fins als anys seixanta i que seguien el model de colònia industrial típica de Catalunya. L'empresa també ofería altres serveis als miners com ara el servei mèdic, el cinema, el local social, el camp de futbol, un cafè etc. Es tracta doncs d'una colònia annexa a la resta del poble que tenia els serveis garantits per l'empresa minera.

La colònia es troba just a l'inici del camí de la mina i està format per un entramat de cases petites que segurament eren insuficients per a la comoditat d'una sola família perquè tenien menys de 40 m². Es distribuïen en tres habitacions: cuina, menjador, i lavabo; i van ser les primeres de tota la població que van tenir corrent elèctric i clavegueram³.

En un primer moment es van construir cinc edificis de dotze habitatges cada un. Estaven pensats per allotjar unes tres-centes persones, i eren propietat de l'empresa que els llogava a un preu raonable.

De la mateixa manera que es va fer amb l'estudi de les dones a l'origen del barri de Torreforta, els punts que també es podrien tenir en compte per estudiar la colònia minera de Bellmunt del Priorat i que es podrien ampliar amb la tradició oral podrien

³ Exposició del Museu de les Mines de Bellmunt

ser:

- La procedència (d'on venien i per què, quan hi van arribar)
- Les vivències (les festes i els costums)
- Les relacions (l'adaptació, la relació amb la resta del poble, la relació entre els nouvinguts, espais de relació)
- El món laboral (feines que coexistien)
- Problemàtiques (els salaris, les malalties, el malestar laboral)

Estem parlant d'una colònia que tot i estar adjunta a la resta del poble podria haver tingut una personalitat pròpia i hauria format una comunitat amb famílies procedents de la resta d'Espanya que compartirien molts aspectes culturals i que tindrien un estil de vida diferent al de la resta del municipi. Com passava amb el cas de Torreforta, s'ha de tenir en compte que totes aquestes famílies procedents de fora de Catalunya compartien no només la seva relació amb les mines sinó també els orígens i la llengua, i això com ja havíem vist, agermana. Tot i això, la relació estreta entre aquest barri miner i la resta del poble és evident a diferència d'altres casos com ara l'origen del barri de Torreforta; perquè el barri no es troba allunyat del poble i per tant tothom que vivia al barri miner es relacionaria fàcilment amb la resta del poble. Els fills dels miners vinguts de fora de Catalunya establirien llaços amb els que ja vivien al poble a través de l'escola. L'empresa *Minas del Priorato* es va encarregar de construir un nou edifici per a l'escola pública, possiblement era més gran que l'anterior i podia acollir també a tots els nens emigrants. També l'església va poder ser un punt de trobada constant de la gent del poble i dels emigrants que vivien al barri miner, i va poder reforçar llaços així com també facilitar l'adaptació dels nouvinguts.

Per altra banda tampoc hem d'oblidar que a les mines també hi treballava gent catalana de Bellmunt. Les tasques de l'interior de la mina es feien per parelles i s'intentava mantenir les mateixes parelles per tal de fer créixer la confiança ja que es tractava d'una tasca que ocupava moltes hores i podia posar en perill als treballadors⁴. Això vol dir que hi podia haver parelles formades per exemple per un català i un andalús, per la qual cosa aquesta activitat també contribuïa a enfortir les relacions entre la gent de Bellmunt i les famílies de la colònia.

La llengua va poder ser en un primer moment un impediment per a la fixació de llaços entre els nouvinguts i la gent de Bellmunt. La gent que va arribar a Bellmunt procedent d'altres territoris del país no sabia parlar català, i en aquella època i tenint en compte que es tractava d'un poble molt petit, molta gent de Bellmunt és possible que no sabessin parlar prou bé el castellà.

Podem concloure que encara que la colònia minera tenia les seves particularitats derivades d'un mateix origen cultural i d'una mateixa llengua, la proximitat de la colònia amb la resta del poble va obligar ambdues parts a adaptar-se i establir llaços d'amistat i familiars entre ells.

Finalment, cal destacar que la garantia de vida que proporcionava el treball a les mines i que va comportar l'arribada de moltes famílies emigrants es va acabar quan es va tancar la mina Eugènia. En aquest moment es detecta una davallada important de la demografia a Bellmunt, perquè moltes famílies en aquest període de crisi i tancament de les mines va emigrar cap a Reus (Salvador Palomar).

4 Museu de les Mines de Bellmunt

2.1 Societat i cultura a l'entorn de la mina

És important situar-se en el context cultural dels anys 20 per poder analitzar l'educació i la religió en el cas que estudiem.

Als anys 20 es comença a plantejar a Espanya una nova teoria sobre la relació entre homes i dones. Aquesta teoria defensava que les dones no eren inferiors als homes sinó diferents, i anava lligada a la idea de la complementarietat entre sexes que defensaven tant conservadors com progressistes i que tenia en compte tant les diferències psicològiques com també les biològiques dels homes i de les dones. D'aquesta manera, la raó, la lògica, la reflexió, la capacitat analítica i intel·lectual eren capacitats masculines mentre que la sentimentalitat, l'afectivitat, la sensibilitat, la passivitat, la delicadesa eren característiques femenines (Boada, 2007). Malauradament, encara avui dia podem trobar rastres d'aquesta manera de pensar en la nostra societat. I si bé és cert que aquesta teoria reconeix a la dona com a tal amb les seves pròpies capacitats, també és cert que realment segueix mantenint a la dona en una posició de subordinació, escollint segons una mirada masculina les capacitats que més interessa atribuir a les dones, és a dir, totes aquelles que les desvinculen de l'àmbit públic i que les lliguen a les tasques domèstiques. A més a més, aquesta teoria intentava buscar explicacions científiques per a justificar-se, i també reforçava la idea de família nuclear heterosexual en tant que l'home s'ha de complementar amb la dona i a la inversa, ja que el que no tindria un ho tindria l'altre. Per tant, queda deslegitimada la idea de família monoparental, homosexual, o també persones que desitgin viure solteres, ja que serien persones que els hi faltaria la seva «mitja taronja», i per tant es tractaria de persones «incompletes». Paral·lelament a això, a països com França, Gran Bretanya o Estats Units la «New Woman» prenia protagonisme i desafiava els rols tradicionals de la dona adquirint com a forma de crítica i alliberació alguns atributs i costums virils com ara la forma de vestir o l'accés a l'alcohol i el tabac (Sohn, 2003).

A la Espanya dels anys 20, les normes i les lleis econòmiques, legals, i polítiques seguien garantint la desigualtat entre sexes mitjançant polítiques com ara la discriminació legal, la segregació laboral, i la desigualtat d'oportunitats educatives. Aquesta garantia es va mantenir fins a la II República quan es va introduir la igualtat política i jurídica entre sexes.

Els Codis Civil i Penal de l'època deixen clara la subordinació de la dona. La llei considerava la dona com a ciutadana de segon ordre ja que quan es casava havia de renunciar a la seva autonomia i sotmetre's al seu marit. Les dones necessitaven el permís del seu marit per a participar en els actes públics i també necessitaven la seva autorització per a realitzar activitats econòmiques com ara l'acceptació d'una herència o obrir un compte corrent.

Els marits d'aquestes dones dels anys vint també controlaven els salaris de les seves esposes i els administraven a la seva manera. La llei també acceptava càstigs per qualsevol desobediència o insult de la esposa al seu marit així com també per cometre adulteri. En canvi per a l'home només hi havia càstig en cas de maltracte a la seva esposa, i l'adulteri masculí no era considerat ni tan sols adulteri a no ser que la conducta d'un home amenacés la institució social de la família (Boada, 2007).

A Catalunya les dones gaudien d'una situació una mica diferent que a la resta del

país gràcies a la vigència d'una part de l'antic dret civil català que establí el règim de separació de béns entre el marit i l'esposa, per la qual cosa es concedia a la dona independència econòmica dins el matrimoni i podia comprar i vendre sense haver de demanar consentiment (Boada, 2007).

2.1.1 L'educació

Obriu escoles i es tancaran presons

Concepción Arenal (1820-1893)

Pel que fa a l'escolarització, l'any 1910 la llei del govern liberal de Canalejas⁵ va suprimir alguns dels obstacles legals per a l'entrada de les dones a la universitat, i als anys 20 la situació va millorar una mica. Tot i això, la formació universitària de les dones s'orientava cap a la formació cultural i no pas cap a la professional, i d'aquesta manera s'asseguraven els valors tradicionals establerts. Les dones es matriculaven en àmbits com ara la farmàcia, la medicina i les humanitats, considerades carreres més adequades per a les dones, i poques dones en acabar la carrera exercien la seva professió. D'aquesta manera, tant si les dones estudiaven com si no, acabaven lligades en l'espai que se'ls hi considerava propi, el privat.

Cal destacar no només que les dones que estudiaven molt poques acabaven dedicant-se a allò que havien estudiat, sinó que a més a més l'índex d'analfabetització femení era molt alt, més elevat que el masculí, i dificultava a les dones accedir a l'ensenyament superior perquè habitualment s'aconsellava a les dones trobar un bon marit per assegurar-se un futur. Aquesta idea segurament és més evident en els àmbits rurals com el cas que estudiem de la colònia minera de Bellmunt del Priorat que no pas a les ciutats. A les ciutats la diversitat de pensament és fa més evident que als pobles on no hi sol arribar la influència d'altres països més modernitzats.

A Catalunya, del 1900 al 1930 l'índex d'analfabetització gairebé no va canviar; va passar del 61% al 64% (Boada, 2007).

Les dones obreres encara ho tenien més difícil per accedir a l'educació encara que en molts llocs hi podien existir ateneus i cursos. Als anys 20 hi va haver un augment de la presència femenina en centres culturals obrers on rebien un tractament clarament sexista per part dels seus companys obrers perquè aquests anaven en contra de les normes culturals que concedien importància a les aspiracions femenines en relació a la cultura i a l'educació. Els homes preferien que les dones es mantinguessin en la ignorància, per la qual cosa fins que aquestes dones no es van organitzar independentment en associacions femenines⁶, no es va poder abordar la qüestió d'una educació específica per a elles

5 José Canalejas y Méndez (1854-1912). Va ser un advocat i polític regeneracionista i liberal espanyol.

6 Per exemple l'associació anarquista "Mujeres Libres" creada l'any 1936 per Lucía Sánchez Saornil, amb l'objectiu de proporcionar autoestima a les dones i ampliar els seus horitzons laborals i

(Boada, 2007). Als anys 20 ja feia moltes dècades que algunes dones com per exemple Flora Tristán (1803-1844) havien criticat als seus companys obrers els quals també patien repressió el fet de no mostrar preocupació per la situació desigual i inferior de la dona (Tristán, 1977). En el cas que estem estudiant, les dones obreres de Bellmunt del Priorat van començar a treballar de ben petites deixant enrere l'escolarització, i no en tinc constància de l'existència d'alguna reivindicació d'aquestes dones ni dels seus marits obrers per canviar aquesta situació.

Cal tenir en compte que fins al 1923, la política en general, però especialment la educativa, va ser molt inestable. Això s'ha de situar en el context de la Restauració caracteritzat per la inestabilitat dels governs que no arribaven a governar més de cinc mesos. Per tant, no es pot parlar d'una política educativa coherent. Seguidament, l'any 1923 el general José Antonio Primo de Rivera⁷ va encapçalar un cop militar que va acabar amb la Restauració. Des d'aleshores el nou règim va negar la llibertat de càtedra i es van dur a terme diverses reformes en el Batxillerat i a la Universitat⁸. El nou règim es va preocupar pel control de la ensenyança i per assegurar-li la influència de l'Església. Va legislar a favor d'introduir i consagrar els valors religiosos a l'escola estatal, i va permetre el creixement dels centres religiosos privats a qui els hi va arribar a concedir certs privilegis⁹.

Durant la primera etapa de la dictadura de Primo de Rivera (entre el 1923 i el 1927) gairebé no es van crear escoles, però sí que es van crear durant l'últim període de la dictadura on es va aconseguir passar de 27.000 escoles a 30.000 a tota Espanya. La falta d'alfabetització que arrossegava la societat espanyola des de feia dècades es va reflectir en el nombre de nens i nenes escolaritzats que era gairebé la meitat de tots els que podien anar a l'escola (Aguilera, 2012). Podríem dir que aquest govern dictatorial no va prendre mesures que precisament milloressin aquesta situació tot i l'augment de l'escolarització d'un 23% que acabem d'esmentar¹⁰. El nostre cas d'estudi és un bon exemple perquè molts nens i nenes van començar a treballar a les mines des de petits i no van poder anar a l'escola.

Cal destacar també que tot i aquest petit augment de l'escolarització, l'esforç va ser mínim perquè així com en molts territoris van sorgir nous centres escolars, n'hi havia d'altres on no es van registrar les construccions, no hi havia suficients escoles per fer front a les necessitats de la població, molts mestres buscaven plaça, moltes famílies tenien als seus fills sense escolaritzar, i moltes escoles sense l'equipament necessari. D'aquesta manera, mentre a altres països com Alemanya o Itàlia hi va haver una normativa de creació d'escoles juntament amb tot el material necessari de construcció i també escolar, aquí tot va quedar en simples promeses¹¹.

Així doncs, el general Primo de Rivera, el seu ministre d'educació Eduardo Callejo, i amb l'ajuda de l'Església, van iniciar una regeneració social que tenia com a punt de partida el món de l'ensenyança. D'aquesta manera, l'educació havia de ser

socials a partir de la cultura i l'educació.

7 La seva germana, Pilar Primo de Rivera serà posteriorment la creadora de la Secció Femenina.

8 "Evolución del sistema educativo español" Ministerio de Educación, Cultura y Deporte (2004).

9 Aducto Pérez. El Mundo de la Enseñanza en la época del general Primo de Rivera (1923-1930). Recuperat de <http://www.rumbos.net>

10 Las reformas educativas de Primo de Rivera. Recuperat de: <http://www.abonicotelocuento.blogspot.com.es>

11 Las reformas educativas de Primo de Rivera. Recuperat de: <http://www.abonicotelocuento.blogspot.com.es>

essencialment religiosa i patriòtica. Al decret de febrer de 1924 s'ordenava destituir a tot aquell mestre que ensenyés als alumnes doctrines oposades a aquestes. A més a més, l'any 1926 es van emetre unes instruccions cap als mestres on se'ls exigia la seva presència a missa sota control dels alcaldes¹². Els mestres també estaven descontents perquè cobraven un salari mínim i menor que el d'altres funcionaris i s'havien de jubilar més tard que altres funcionaris, concretament als setanta-dos¹³.

En relació als mestres és interessant destacar que com que hi va haver molts professors d'Institut i d'Universitats que comercialitzaven amb els llibres de text de manera il·legítima, el Govern va imposar un llibre de text únic el contingut del qual estava d'acord amb la doctrina de l'Església assegurant la veritat ortodoxa (Martí, 1993).

Eduardo Callejo, a més a més d'impulsar l'ensenyança catòlica, l'any 1926 va reformar el Batxillerat que constaria de dos cicles, l'Elemental i el Superior, la qual cosa va produir un augment dels alumnes d'aquest nivell educatiu. Per altra banda, també es va produir un increment de l'alumnat a la universitat, especialment en les carreres de Dret i Medicina (Aguilera, 2012). Les universitats catòliques, però, rebien més privilegis que les públiques, la qual cosa demostra de nou el poder de l'Església catòlica sobre l'educació.

Durant el govern de Primo de Rivera, les Juntes ciutadanes establertes l'any 1927 en totes les capitals de província per a dirigir les activitats públiques, s'hi va incorporar un delegat eclesiàstic. També es va atacar la Junta d'Ampliació d'Estudis de la *Institución Libre de Enseñanza*, al modificar-la en el sentit de fer de nomenament ministerial un cert nombre de vocals de la Junta que eren religiosos (Martí, 1993).

Pel que fa a les poblacions petites com Bellmunt del Priorat, hi havia una escola mixta, normalment encapçalada per una mestra que atenia un grup de nens i nenes d'edats diverses, cosa que feia difícil aconseguir uns resultats pedagògics mínims. Era una escola que va ser molt criticada pels sectors més renovadors del magisteri perquè la consideraven ineficaç (Moret, 2010). A més a més, hem de tenir en compte que l'educació dirigida especialment a propagar el cristianisme i l'amor a la pàtria no devia contribuir especialment en la preparació dels nens i nenes com a persones amb capacitat de raonar per si mateixos, tal com passaria posteriorment durant la dictadura franquista.

L'escola de Bellmunt del Priorat era mixta, i el nombre d'alumnes va augmentar amb l'arribada d'obriers procedents especialment d'Andalusia. Tot i això, alguns nens i nenes començaven a treballar de ben petits (deu anys) a les mines i per tant deixaven d'anar a l'escola. L'educació d'aquests nens i nenes es completava fent d'aprenents o a través de les seves famílies, on les dones adultes de la família s'havien d'encarregar de fer-ho. També cal recordar que les dones treballaven de petites, solteres, o viudes, però quan es casaven deixaven de treballar. Aquí es demostra tant el nivell baix d'alfabetització del col·lectiu femení com també la transmissió de rols tradicionals que situava l'espai propi de la dona en l'àmbit privat, i la seva principal finalitat i garantia consistia en contraure matrimoni i tenir

12 Adauto Pérez. El Mundo de la Enseñanza en la época del general Primo de Rivera (1923-1930). Recuperat de <http://www.rumbos.net>

13 Las reformas educativas de Primo de Rivera. Recuperat de: <http://www.abonicotelocuento.blogspot.com.es>

descendència.

2.1.2 El culte

La fe és qüestió de geografia

Jean Jacques Rousseau (1712-1778)

Pel que fa a l'Església, a diferència dels anys passats quan governaven els lliberals, ara es trobava en un dels seus millors moments. És per aquest motiu que ho va agrair sempre al general Primo de Rivera tractant-lo com el «restaurador i enfortidor de la monarquia cristiana».

Aquest període va ser favorable a l'Església Catòlica fins al punt que alguns historiadors el consideren «l'edat d'or» per a l'Església.

Primo de Rivera era molt catòlic i va donar suport a l'Església en gairebé tots els aspectes. Encara així no hem d'oblidar que tal com diu Francisco Martí Gilabert, «el criterio centralista del general le impidió ver la libertad de la Iglesia en Cataluña». Per una banda es va trobar amb la qüestió de la llengua. El català, així com també el gallec i el basc, xocaven amb la idea del monolingüisme (establint el castellà com a llengua única) de Primo de Rivera¹⁴. El general es va trobar doncs amb un problema lingüístic però també amb el problema d'una Església relativament progressista a Catalunya. De fet, el general va perseguir a molts eclesiàstics catalans a Catalunya perquè volia instaurar el castellà a les esglésies (Martí, 1993).

El suport del general cap a l'Església es tradueix també amb el suport que aquesta donava a la dictadura. L'Església va comptar des del principi amb el suport del papa Pío XI, i el diari catòlic *El Debate* durant els primers anys va ser un dels que va fer més propaganda a favor del règim del general Primo de Rivera (Martí, 1993).

En el cas que estudiem podem observar especialment una estreta relació entre l'Església i el món obrer.

Una de les celebracions encar avui més assenyalades del poble és la festa de Santa Bàrbara, patrona dels miners. L'organització i les despeses d'aquesta festa eren garantides per l'empresa Minas del Priorato, i la festa durava tota una setmana sencera. Aquesta festa unia i agermanava a tota la gent del poble. Es realitzava una processó, una missa, vermut, ball, actuava la orquestra de Minas del Priorato, llançament de coets, i hi havia fira tota la setmana. Amb l'organització d'aquesta festa i la quantitat de serveis que Minas del Priorato oferia als obrers és difícil que aquests estessin descontents. Era una manera de que els obrers s'oblidessin del dur treball a les mines, però aquesta festa sobretot era una manera de mantenir a la classe obrera dins la fe cristiana per tal que no s'oblidessin dels valors i rols tradicionals que aquesta transmetia. En definitiva, tant els serveis d'oci que Minas del Priorato garantia a la població (especialment la festa de Santa

14 Adauto Pérez. El Mundo de la Enseñanza en la época del general Primo de Rivera (1923-1930). Recuperat de <http://www.rumbos.net>

Bàrbara) com les condicions de treball que imposava (salari més baix per a la dona, concessió de treball per a les dones joves, solteres o viudes...) permetien organitzar la societat sencera a la seva manera tal com la tradició dictava: la dona en una posició inferior a l'home, la importància de la fe catòlica, les ganes de treballar, l'amor a la pàtria, i una alfabetització baixa per tal de poder dominar millor a una societat sencera. L'Església ajudava a reforçar aquest paper tradicional dels homes i de les dones. S'involucrava a ensenyar els valors tradicionals als més petits tant a l'escola com a l'església, i això va donar els fruits que esperava. Tal com hem dit també era important transmetre els valors catòlics a la classe obrera perquè el seu caràcter lluitador i revolucionari feia por a l'Església conservadora.

2.1.3 Les relacions familiars

En una societat patriarcal com la nostra cal destacar un tipus de família nuclear heterosexual que no permetia cap altre tipus de sistema familiar.

Amb les dades que hem obtingut de la colònia minera i del treball a les mines es pot reflectir la presència d'aquest sistema familiar on l'home es dedicaria a treballar com a obrer (compaginant-ho en ocasions amb el treball agrari) i la dona casada es mantindria lligada a les tasques domèstiques sota la tutela del seu marit.

Pel que fa als fills dels obrers podem comptar que es relacionarien entre ells i amb els fills de les famílies originàries de Bellmunt a l'escola, a l'església, i al barri; reforçant així els llaços entre els obrers emigrants i les famílies obreres o pageses catalanes. És molt probable que tal com passava amb el cas de l'origen del barri de Torreforta, tots els nens i nenes de ben petits anessin sols a l'escola formant grupets mentre sortien de les seves cases.

Un altre espai que hauria creat llaços entre la gent del poble i de la colònia hauria estat l'església. Recordem la importància que tenia el seguiment de la religió catòlica als anys vint tant per als adults com per als infants, i el seguiment i control que hi havia per a que ningú deixes de complir amb aquest deure. L'obligació d'acudir a la missa també obligava a enfortir llaços entre la gent de la colònia i la gent del poble.

Per altra banda, l'empresa Minas del Priorato va contribuir en reforçar aquests llaços mitjançant serveis nous que garantia com ara l'edifici anomenat Euterpe, destinat a l'oci i l'esbarjo on s'hi feia cinema tres cops a la setmana, ball cada diumenge, i en ocasions fins i tot sessions de teatre i diverses actuacions artístiques¹⁵.

15 Museu de les Mines de Bellmunt del Priorat

3. Dones, Treball, i Lluita

L'avenir d'un fill depèn de la seva mare

Napoleón Bonaparte (1769-1821)

*No es pot canviar el món tant com voldríem, però sí
que es poden donar petits tocs*

Emmeline Goulden Pankhurst (1858-1928)

He escollit aquest títol perquè he considerat que representa a totes les dones; perquè tant aquelles que van treballar a la mineria com les que no, eren dones treballadores que lluitaven per la supervivència de les seves famílies i per tenir un lloc a la història.

En relació a les mines, no conec informació sobre cap testimoni femení que hagués treballat a l'interior de les mines extraient mineral¹⁶, i és ben probable que no n'hi hagués cap. El que sí es sap és que les dones, anomenades «dones de l'estri», s'encarregaven del treball a la plaça, és a dir, del treball de superfície, on realitzaven tasques com ara la tria del mineral.

Com podem esperar, la jornada de treball era llarga i dura tant a l'interior com a l'exterior de la muntanya. Al rentador de la mina Eugènia es treballava en torns de 12 hores, i a cada torn hi treballava un grup d'entre sis i vuit dones segons el material extret de la mina. A més a més, el sou de la dona era inferior al de l'home. Cobrava sis pessetes diàries, la meitat d'un picador, i igual al d'un aprenent de segon any¹⁷.

A més a més d'aquestes dones obreres, també en va haver moltes que van treballar als serveis d'administració de l'empresa o a l'economat com a dependents. L'economat era la botiga de l'empresa on els treballadors i treballadores de les mines podien comprar productes de primera necessitat a preus molt ajustats, inclús per sota del preu de cost¹⁸. El que compraven a l'economat es descomptava del sou. No cal dir doncs que si el sou de la dona era inferior també tenia menys opcions de compra. Els treballadors també tenien assignada una determinada quantitat de pa, carbó i llenya que obtenien per uns vals que els subministrava l'empresa. Cal dir també que els homes i dones que treballaven a les mines també podien obtenir productes bàsics a través dels seus terrenys de cultiu. Molts miners i mineres compaginaven el treball a les mines amb el treball de pagès.

Tal com hem dit, les dones també van treballar cuinant i servint a la *Casa de les*

16 S'extreia galena de la qual se n'obtenia el plom.

17 Museu de les Mines de Bellmunt

18 Aquest sistema va ser de gran ajuda per a les famílies especialment durant la Guerra i la Postguerra.

Mines, un edifici modernista que es va acabar de construir l'any 1905, i on es trobava la residència de la direcció, les oficines i el laboratori de l'empresa. Tampoc podem oblidar-nos d'aquelles dones que tinguessin l'estat civil que tinguessin treballaven en l'àmbit privat tenint cura de la llar i de la família. Respecte a les responsabilitats de cura de la família m'agradaria deixar per escrit un fragment del treball *Lógicas del Cuidado infantil. Entre las familias, el estado y el mercado* de Valeria Esquivel, Eleonor Faur i Elizabeth Jelin. Diu així:

...todos los seres humanos requerimos de cuidados personales, y la gran mayoría cuida a otros/as en algún momento de sus vidas. Nadie puede sobrevivir sin ser cuidado, lo cual convierte al cuidado en una dimensión central del bienestar y del desarrollo humano. Sin embargo, aunque todos/as necesitamos ser cuidados -claramente en la infancia y en la vejez, pero también en la juventud y adultez, aunque no con la misma intensidad- el papel de cuidadores/as muestra una distribución muy desigual, especialmente en términos de género.

És provable que tal com s'ha plantejat en altres treballs com per exemple el de *Les dones a l'origen del barri de Torreforta*, moltes d'aquestes dones haguessin vingut soles o acompanyades d'altres dones per a buscar feina a Bellmunt, ja que sembla ser que el perfil de les obreres no només a les mines sinó també en altres zones industrialitzades solia ser generalment de dones joves i solteres. Altres dones en canvi haurien pogut venir un cop els seus marits haurien obtingut la seva feina a la mina com indicaria la presència de l'anomenat «cuartel minero» on s'allotjaven els homes que arribaven sense família. La millor manera de localitzar aquests casos és mitjançant les vivències contades pels testimonis que encara viuen.

En relació a l'edat en que les dones començaven a treballar, les fonts parlen de dones joves, solteres o viudes que deixaven de treballar en el moment que es casaven. No dispo de fonts que parlin de testimonis femenins que haguessin treballat a l'exterior de les mines estant casades. El que si voldria destacar és que hi podria haver relació entre l'edat de treball d'aquestes dones amb el perill que suposava per als homes el treball a l'interior de les galeries. Amb això em refereixo a que la manifestació de problemes respiratoris i pulmonars originats per la inhalació de la pols¹⁹ durant el treball especialment a l'interior de les mines provocaven que moltes dones quedessin vídues prematurament, i a falta d'un sou que aportava el cap de la família, aquestes dones es podrien haver trobat amb la necessitat de tornar a treballar a les mines per a mantenir la seva família. Aquest fet també el podríem atribuir a germanes o filles solteres que es podrien haver trobat amb la mateixa situació. De nou cal tenir present que aquestes dones haurien hagut de mantenir a la família amb el baix sou del que disposaven encara que al quedar vídues recuperaven un cert grau d'autonomia que els hi permetia entrar de nou a l'àmbit laboral. Afortunadament, aquestes dones devien comptar

19 Els miners agafaven una malaltia anomenada *Silicosis* que afectava els pulmons. Molts malalts amb *Silicosis* seguien treballant encara que fos a l'exterior de les mines.

amb les seves mares o àvies que degut a la seva edat avançada ja no podien treballar a les mines però contribuïen a mantenir l'àmbit domèstic i als membres de la família.

Les dones de Bellmunt del Priorat van contribuir de manera activa al manteniment de l'empresa minera que és el que donava feina als habitants de Bellmunt fins als anys en que es van tancar les mines. No es tracta només de parlar de com era la colònia minera que estem estudiant o de quines eren les vivències personals de les dones, sinó sobretot deixar clar la importància que aquestes van tenir per tirar endavant aquesta colònia i aquesta empresa minera. També de com aquestes dones van intervenir en la supervivència d'aquest petit municipi de la comarca del Priorat.

La primera informació que és té de les dones obreres de Bellmunt correspon al període que compren entre els anys 1896 i 1910. És el període immediatament posterior a l'esclat de la crisi de la fil·loxera. Durant aquesta època a la matrícula obrera s'hi registren una mica més d'un centenar d'obreres que a més a més de ser reconegudes com les dones de «l'estrio» també se les reconeixia com les de «gandinguera», «picadores», «triadora», «rentadora» o «cosidora». Les primeres s'encarregaven de recollir el mineral rentat i de petites dimensions i separar els «pintos» (pedres que contenien una certa quantitat de mineral), mentre que les picadores s'encarregaven de separar la galena que contenien els «pintos».

Durant la dècada següent (1910-1921) també es documenten un centenar de dones obreres. Era una època que segurament va ser pròspera per a les mines i de molta demanda de mà d'obra degut a que hi havia molta necessitat de plom al mercat Europeu per fer front a les necessitats de la Primera Guerra Mundial. El nombre d'obreres, especialment les casades, també va augmentar durant la Guerra Civil perquè hi havia molta demanda de plom per a produir munició. D'aquesta manera podem afirmar que el nombre d'obreres va anar variant sempre en funció de les necessitats de l'explotació²⁰.

Bellmunt del Priorat no és l'únic lloc on les dones van haver de treballar a les mines per a mantenir a les seves famílies. És important comparar aquest cas amb altres casos similars per poder trobar les particularitats o les semblances amb aquests altres casos i poder construir un context històric comú. A Astúries per exemple, a mitjans del segle XIX, un vilatà comptava amb una economia gairebé de subsistència, i l'obertura de les mines va afavorir la subsistència d'aquestes persones. En aquesta època, a molts territoris europeus com per exemple Anglaterra o França ja hi havia moltes dones i nenes treballant a les mines fins i tot a l'interior de les galeries, i tot i que sovint treballaven temporalment quan hi havia més demanda de mineral, els seus cossos acabaven igualment deformats. Aquestes dones es van convertir igual que els homes en autèntiques proletàries mineres que van haver d'anar renunciant als mitjans de vida tradicionals per adquirir un rol masculí i unes condicions de vida noves.

A Astúries l'any 1883 hi van arribar a treballar fins a 616 dones mineres més les que es van anar sumant al llarg del segle XX. Van ser moltes més que a Bellmunt del Priorat i van arribar a treballar a l'interior de les mines²¹; encara així també van

20 "Les dones de l'estrio" (2015) per Museu de les Mines, Bellmunt del Priorat

21 Sembla ser que com a conseqüència de la pressió social, les denúncies de les organitzacions obreres, i a les successives lleis, es va acabar prohibint "todo trabajo subterráneo en el interior de

arribar a ser silenciades. Aquestes dones, encara que van arribar a treballar a l'interior de les mines, si haguessin cobrat el doble que els homes, com que passaven de ser «filles de» a «esposes de», els diners mai van arribar a ser seus sinó més aviat una part del sou familiar (Garnacho, 2000).

Pel que fa a la postguerra espanyola, Montserrat Garnacho ens explica el que va succeir a les mines d'Astúries. A partir del 1937 la necessitat de carbó i la escassa mà d'obra masculina va fer retornar a Astúries les dones mineres per a les tasques d'exterior i també algunes de les menys costoses d'interior. Eren dones que estaven molt pressionades socialment per una classe dominant que no tractava especialment bé als miners i mineres i que va convertir el treball de les mineres en una cosa bruta i vergonyant. Aquestes dones només volien un mig jornal als rentadors de les mines quan ja no hi havia res més on buscar, i a vegades havien de pagar molt car el favor que els hi feien al admetre-les a la feina. Moltes eren viudes de «rojos»; solteres amb fills; dones amb els seus marits desapareguts o empresonats; esposes d'homes morts a les mines per accident a qui se'ls oferia mig jornal a canvi de la paga de viudetat, i sobretot dones que mai es van rebel·lar per no fer un lleig als qui els hi havien fet la «caritat» de donar-los-hi un lloc de treball, ni van participar mai a cap vaga minera perquè si les feien fora no sabrien a on anar.

Algunes d'aquestes dones asturianes van estar picant molts anys a l'interior de les mines substituint als seus marits. Montserrat Garnacho explica la història d'una minera que es deia Olvido que va treballar a les mines de Fabero entre 1962 i 1970 perquè el seu marit es va posar malalt. La Olvido va anar a demanar-li al propietari de les mines que li deixes treballar per a ell. El propietari li va respondre: «si me sacas lo mismo, a mí que me importa quién lo pique». Aquest és un cas que mostra una clara despreocupació per la salut dels treballadors, tan se val si eren homes o dones, i reflecteix molt bé els interessos econòmics de les grans empreses mineres.

El treball de les dones obreres està poc estudiat perquè la informació és molt escassa i perquè encara no ha acabat de despertar l'interès dels historiadors. Però encara podem trobar un silenci més destacat de les dones que van treballar en les esferes domèstiques.

Seguidament, juntament amb l'anàlisi del cas que estem estudiant, és important tenir present alguns dels conceptes feministes que ens permetran estudiar des d'una perspectiva de gènere la relació entre les dones i el treball. Primer de tot és important tenir present la diferència entre laborar i produir perquè d'aquesta manera es pot entendre millor la diferència entre el treball de les dones i el dels homes. Laborar consisteix en portar a terme el treball improductiu amb el que es satisfan les necessitats vitals, la qual cosa no deixa cap empremta però es realitza constantment i és de rellevant importància. Ens referim a les tasques domèstiques. Aquestes son importants perquè asseguruen el benestar i la salut de les persones i actuen contra la invasió de la naturalesa i contra la degradació. Si no fos per la labor, la producció no seria possible.

Pel que fa a la producció, l'objectiu és treballar amb la finalitat de fer un objecte. Produeixen amb rendibilitat especialment aquelles persones que gaudeixen d'un benestar i salut a casa seva gràcies a la labor realitzada per les dones. Aquestes persones produeixen manejant els materials, eines, temps, força de treball i mecanismes necessaris per assolir els seus objectius.

las minas a los menores de dieciséis años y a las mujeres, cualquiera que sea su edad”.

És aquesta segona opció caracteritzada per la producció la que tradicionalment s'ha considerat com un treball útil i propi del sexe masculí. Això passa perquè la nostra societat és androcèntrica i per tant està feta a mida masculina, per la qual cosa allò que caracteritza l'home és el que es considera útil i propi de l'àmbit productiu. Per altra banda, allò que seria més propi de les dones com és el cas del treball domèstic s'ha desprestigiada, i aquelles dones que també es van poder dedicar al treball productiu eren considerades «excepcions» i han acabat generalment silenciades. Diem que la labor era pròpia de les dones perquè a elles s'atribuïa aquesta responsabilitat, ja que l'àmbit productiu se'ls hi denegava perquè era un espai definit per l'home i per a l'home. Aquelles dones que van poder combinar la producció amb les tasques domèstiques amb prou feines se'ls hi ha reconegut. Tampoc s'ha valorat la producció biològica de les dones, molt necessària per a mantenir el treball productiu. Tot i això, s'entreveu al llarg de la història una conscienciació de la societat d'incentivar la reproducció humana. Al cap i a la fi, tota societat sap que és tant important la reproducció humana com la de béns materials per a assegurar la seva subsistència (Cuadrada, Gutierrez, 2014).

En el cas que estem estudiant, quan parlem de l'espai productiu hem de tenir en compte que si bé és cert que les dones també van arribar a treballar a les mines igual que els homes, no hem d'oblidar que hi seguia vigent una divisió sexual del treball. Com bé hem dit, les dones no treballaven a l'interior de les mines sinó a l'exterior, concretament a la plaça on es seleccionava el mineral, i cobraven un sou més baix que els homes. De fet, el grup més nombrós de dones treballadores i amb diferència eren les obreres²². Recordem que podien treballar-hi sempre i quant no estessin casades perquè en aquest moment el que tocava era centrar-se en l'àmbit de la reproducció biològica que malgrat s'hagi silenciada també té un caràcter productiu. També havíem vist que hi havia dones que treballaven per l'empresa Minas del Priorato (serveis, oficines d'administració, l'economat etc.), i evidentment també a les seves pròpies llars. En definitiva, tot i que aquestes dones també treballaven fora de casa, les característiques de les tasques que realitzaven seguien reforçant el paper de mestresses de casa. Eren treballs on es considerava que la dona estava més preparada que l'home perquè demostrava les seves aptituds i característiques pròpies del seu sexe. Per contra, els homes, segons la seva classe social, es dedicaven a les feines de l'interior de les mines, als tallers on es fonia el mineral, als laboratoris de la Casa de les Mines, al treball agrari²³, etc.

Tal com hem pogut veure, el gènere com a entitat construïda socialment té molta importància en la divisió sexual del treball. Les dones, tot i treballar fora de casa, es mantenien aïllades dels homes, per tant, les relacions entre homes i dones només es donaven en l'àmbit privat i com a molt a les festes que organitzava l'empresa Minas del Priorato i a les hores de missa.

Aquest model basat en els principis de relacions de gènere es repetia una i altra vegada fins que era assumit per tots i totes les persones que conformaven aquesta societat. Això vol dir que si una dona buscava feina a Bellmunt del Priorat ja sabia que és el que se li permetia fer, i quan es casava ja sabia que passava a dependre d'un altre home i que la seva feina es limitaria a la cura dels seus fills i de la llar.

22 2015. Museu de les Mines. Llibre de festes de Bellmunt del Priorat.

23 El treball agrari podia compaginar-se amb el treball a les mines. Cal dir que moltes dones també treballaven al camp.

Aquest era un procés que les pròpies dones transmetien als seus descendents. Tot plegat demostra que tothom podia arribar a reconèixer les coses que eren pròpies de les dones i aquelles que eren pròpies dels homes. Com també s'exposa al treball sobre les dones als orígens del barri de Torreforta, el gènere marcava la participació laboral de les dones perquè les conduïa cap a determinats sectors de la producció i influïa en la manera en com s'efectuava aquesta inserció determinant la seva absència, continuïtat o intermitència en aquests processos productius. Els processos productius s'ajustaven i encara s'ajusten segons el cicle vital de la dona i segons les posicions que aquestes dones ocupen dins d'aquests mateixos cicles (filles, solteres, mares casades, viudes) les quals condicionen la necessitat de la dona de retirar-se o de mantenir-se a la feina (Cuadrada, Gutierrez, 2014). Aquest fet a la vegada ens està dient que el treball de les dones es percep com a complementari dels sous dels seus marits en tant que elles generalment treballaven quan estaven solteres o viudes, però durant el matrimoni deixaven de treballar al servei de les mines per tal de dedicar-se essencialment a l'àmbit domèstic i a la reproducció biològica²⁴.

A finals del segle XIX i durant les primeres dècades del segle XX les obreres de les mines començaven a treballar molt joves. Moltes de les dones registrades als llibres de matrícula obrera de les mines tenien en el moment d'incorporar-se al treball entre 10 i 15 anys, perquè sovint nenes i adolescents treballaven temporalment per a contribuir al sosteniment econòmic de les seves famílies. Aquesta era la seva adolescència. Tot i això, cal destacar que a les dades de les matrícules dels anys 1910 a 1920, les nenes desapareixen dels registres potser per un canvi de legislació, però segueix predominant la presència de les adolescents. Posteriorment les adolescents es casaven, i aquest moment solia ser entre els 16 i els 20 anys o com a molt entre els 18 i els 25 anys. També cal destacar que durant la Guerra Civil va augmentar el nombre de dones obreres casades, que segurament es pot interpretar com a part de l'esforç de guerra, ja que el plom era essencial per a la fabricació de municions. Finalment moltes dones retornaven al món laboral per viduitat per la qual cosa també adoptaven un rol masculí per portar un sou a casa i poder garantir la supervivència de la família²⁵. Dit això, podem concloure que el treball de les dones a les mines només s'entenia com una obligació temporal per a cobrir les necessitats econòmiques, familiars o personals (Cuadrada, Gutierrez, 2014), per la qual cosa les dones no acabaven mai de tenir una independència econòmica tot i la seva entrada en el món laboral. Eren feines mal pagades i poc valorades que no els hi permetien independitzar-se dels seus marits o pares. Les dades de la matrícula obrera de la mina Eugènia entre els anys 1896 i 1910 mostren aquest fet. Aquestes dades com bé hem dit al començament del text registren una mica més d'un centenar d'obreres entre les quals cal destacar la presència de nenes que van començar a treballar abans dels deu anys, però la gran majoria de les treballadores tenien entre 11 i 20 anys, mentre que la presència de les treballadores en edat de contraure matrimoni era molt reduïda²⁶.

24 Segons la Dra. Coral Cuadrada hi hauria tres formes diferents de reproducció. Una d'elles és la reproducció biològica que té a veure amb la capacitat reproductora de la dona. En segon lloc hi hauria la reproducció de la força de treball, que garantiria la subsistència quotidiana dels membres de la família. Per últim hi hauria la reproducció social amb la que es mantindrien i es perpetuarien les característiques bàsiques de l'organització de cada societat.

25 2015. Museu de les Mines. Llibre de festes de Bellmunt del Priorat.

26 2015. Museu de les Mines. Llibre de festes de Bellmunt del Priorat.

Sovint la historiografia i la sociologia s'oblida que quan les dones es casaven i tenien fills es veien obligades a exercir els tres tipus de reproducció que distingeix molt bé Coral Cuadrada Majó a l'obra *Les dones als orígens de Torreforta*. La reproducció biològica és la més important perquè era la que acabava lligant a la dona amb els altres tipus de reproducció. Un cop aquestes dones havien tingut fills també se'ls hi establia l'obligació de la cura dels fills entre altres activitats relacionades amb el manteniment de la força de treball dins la unitat domèstica. Per altra banda, també eren les encarregades de transmetre a la seva descendència els valors establerts i els rols que elles havien après que eren més adequats per als homes o per a les dones. Malauradament, la major part de les dones que s'han dedicat o que es dediquen a aquests tipus de reproducció, consideren que no han treballat mai o que no treballen. Si ens situem en el context que estem estudiant, moltes dones que van treballar fora de casa es van veure obligades a deixar la feina quan es van casar. Com a molt, en ocasions realitzaven alguna tasca com per exemple la neteja o la cura dels infants de les famílies més benestants a canvi de «quatre duros». Però eren petits ingressos que complementaven el sou dels seus marits. Tant si parlem dels anys 20 durant el govern dictatorial de Primo de Rivera, com si parlem de l'època del franquisme, hem de recordar que eren governs que tenien l'objectiu de reforçar els rols tradicionals de la dona, de tal manera que les dones de la colònia minera de Bellmunt del Priorat, i també les de la resta del poble, probablement poques van tenir el suport dels seus marits per a seguir treballant un cop casades. Montserrat Garnacho explica el cas d'una minera asturiana que no va poder casar-se amb la seva parella amb qui portava quatre anys de festeig perquè no podia deixar de treballar fins que no tirés endavant als seus germans orfes, i perquè ell no volia que ella treballés ni volia esperar més.

Les mestresses de casa tenien un paper molt important a la família perquè eren les responsables de la llar, però no se les contemplava com a població treballadora. Un cas curiós que podria provar aquest fet és que encara avui dia, és habitual que les mares es sentin més a gust a casa de les seves filles que a casa dels seus fills. L'explicació d'això podria ser que com que la dona és la que s'encarrega de la casa, quan estem a casa dels nostres fills ho concebem com si ens trobéssim a casa de les nostres nores, mentre que si estem a casa de les nostres filles ens seguim sentint com a casa nostra.

Dins d'aquest col·lectiu de mestresses de casa hi podem incloure les nenes majors de deu anys, perquè algunes d'elles no estaven escolaritzades i ja s'incorporaven a les feines domèstiques (Cuadrada, Gutierrez, 2014). Recordem que algunes nenes als deu anys ja treballaven als rentadors de les mines, i segurament quan arribaven a casa ajudaven a les seves mares o àvies a realitzar les tasques domèstiques.

Respecte al que acabem de comentar, és important fer referència a les paraules de Scott al afirmar que no va ser la industrialització la que va provocar que les dones treballessin més enllà de l'àmbit reproductiu, sinó que des de molt abans les dones ja compaginaven ambdós tipus de treball i per tant ja patien la doble càrrega que això suposava. És important destacar això perquè sovint s'afirma que la divisió sexual del treball és fruit de la industrialització, però ja abans, encara que s'hagi silenciada, les dones ja participaven en l'àmbit productiu. Aquest silenci era fruit de l'interès d'una ideologia que considerava la dona treballadora com una anomalia en un món on el treball assalariat i les responsabilitats familiars s'havien convertit en

coses ben diferenciades.

A continuació podeu observar una fotografia de les dones de l'estrio de Bellmunt del Priorat, perquè una imatge val més que mil paraules. Aquesta imatge ens transmet una experiència viscuda, una fixació de la realitat passada que enriqueix la nostra visió del passat. A la imatge es pot observar que la major part de les dones són noies adolescents que segurament encara no tenen edat de casar-se.

Imatge de les dones de l'estrio. Cedida per Teresa Cervera Borràs al Museu de les Mines. Recuperada del llibre de festes majors 2015 de Bellmunt del Priorat.

Pel que fa a les protestes mineres no tenim prou informació com per fer-ne un anàlisi acurat del cas que estem estudiant. En tot cas, sabem que a diferència de les protestes mineres actuals que lluiten especialment per a mantenir aquest sector tan poc valorat i abandonat, els objectius de les protestes mineres anteriors eren dignificar la figura del miner i reivindicar millores laborals.

Primer de tot, no podem oblidar que els primers moviments obrers de protesta al nostre país es van iniciar degut a la generació de desigualtats un cop es va posar en marxa la Revolució Industrial a Espanya durant la segona meitat del segle XIX.

Les protestes dels miners a Espanya van tenir lloc especialment durant el segle XX, moments de major demanda de mineral. Algunes d'aquestes protestes es van convertir en vagues massives que van tenir un pes determinant en la societat espanyola i en el seu esdevenir. Podríem posar d'exemple la vaga minera de 1890, la revolució minera de 1934, o la vaga minera de 1962 a Astúries (García i Rodríguez, 2012). La primera vaga més important és la de 1980 quan uns 20.000 miners i mineres d'Astúries i Bizkaia van parar durant dues setmanes i van aconseguir la reducció de la jornada laboral i un augment dels salaris.

El protagonisme de les dones a les protestes i vagues mineres és fa evident tant a l'actualitat com al passat. A l'actualitat el nombre de mineres és molt baix. Al 2012 l'ocupació femenina al pou asturià de María Luisa era d'un 5%. Ara bé, la implicació de les dones, mineres o no, a les mobilitzacions mineres sempre ha estat molt important. Les dones han celebrat assemblees als carrers de les seves localitats per a garantir tot tipus d'accions (manifestacions, marxés..) i d'aquesta manera donar visibilitat i expandir la lluita. Per exemple, l'any 1976, 200 dones van ocupar durant tres dies l'arquebisbat d'Oviedo (Astúries) per donar suport a la vaga contra

l'acomiadament de 895 treballadors/es de les Mines de Figaredo. Un altre exemple és el de les dones asturianes de la vaga de 1962 el paper de les quals va ser decisiu per a mantenir la vaga. El curtmetratge «A golpe de tacón» de Amanda Castro recorda a dones com Anita Sirgo o Anita Pérez tallant carreteres i llençant blat de moro als peus dels «esquirols» per a avergonyir-los. També es van organitzar als pobles, informant i recaptant diners i recursos per a les famílies que estaven en vaga. És per això que durant aquest període es van empresonar moltes dones, les tancaven durant uns dies incomunicades, les torturaven, i finalment les alliberaven²⁷. Cal tenir en compte que el motiu de l'empresonament d'aquestes dones no era únicament el fet de manifestar-se, sinó també el fet d'adquirir un comportament masculinitzat i allunyar-se del seu espai propi que era el privat.

Quan parlem de les dones que s'apuntaven a les protestes mineres, hem de recordar que tant si treballaven les mines com si no, la seva vida i la seva família depenia del sou dels seus esposos. Això significa que elles es veien igual o més afectades que els seus esposos en tant que no tenien independència econòmica i eren més conscients de les mancances que patia la família quan no arribaven a casa els recursos necessaris. Això succeïa perquè elles eren les mestresses de casa, i per tant les que administraven els recursos de la família.

Per últim, m'agradaria explicar les vivències d'una família de Bellmunt del Priorat que reflecteixen tot el que acabem d'expressar. Aquestes vivències me les va explicar un veí de Bellmunt del Priorat nascut als anys seixanta, Josep Maria Recuenco Barceló.

El pare de Josep Maria, Timoteo Recuenco, va venir de Torralba (Conca) cap a Catalunya a buscar feina als anys 40. Es va dirigir cap a La Figuera (Priorat) per a fer de mosso²⁸ a la propietat d'una família benestant. Aquesta família eren parents de la mare de Josep Maria, Maria Barceló, ja que la seva àvia, Filomena Jardí, era d'aquest mateix poble. Josep Maria destaca com en Timoteo va arribar sense saber català a treballar a la propietat d'una família catalana, i va acabar aprenent-lo amb l'ajuda d'aquesta família fins a adquirir un accent català molt bo. En aquest context, Timoteo va conèixer a Maria Barceló. Un any després d'haver-se casat amb ella, en Timoteo se'n va anar a viure a Bellmunt del Priorat amb la Maria per a treballar com a miner a la part exterior de les mines on també hi treballava el seu cunyat Tomás Barceló. Cal destacar que inclús treballant al taller de les mines, on s'hi treballava més hores i es cobrava menys que a l'interior de les mines, en Timoteo obtenia més beneficis que no pas treballant de mosso a la propietat d'una família benestant. També m'agradaria comentar que la majoria d'homes que treballaven a l'interior de les mines eren de famílies emigrants. Això es devia a que ells no solien tenir propietats agràries a la zona, i d'aquestes propietats, per molt petites que fossin, se'n podien obtenir recursos alimentaris. Això obligava als nouvinguts a treballar a l'interior de les mines per obtenir un sou més elevat per poder mantenir a tota la família.

27 "Las luchas mineras de hoy y de ayer" Recuperat de <http://www.enlucha.wordpress.com>

28 Criat, especialment d'una masia.

Tomás Barceló treballant a la mina. Fotografia cedida per Josep Maria Recuenco Barceló.

La Maria Barceló quan era soltera va treballar a una botiga de comestibles propietat de la seva cosina, i també va treballar cuidant a vuit nens i nenes d'altres famílies. Ara bé, quan es va casar amb Timoteo, la Maria va deixar la feina i va començar a exercir de mestressa de casa, tot i que de quan en quan anava a fer la neteja a casa d'altres famílies per guanyar «quatre duros». Segons explica el testimoni, Bellmunt, tot i que es va empobrir de sobte quan es van tancar les mines, mentre romanien obertes era un poble amb bastants recursos i amb diverses famílies benestants.

Per contrarestar el cas de Maria Barceló, és interessant destacar el cas de la seva germana, Pepita Barceló. La Pepita va treballar durant pocs mesos als rentadors de les mines fins que per motius de salut ho va haver de deixar. Des d'aleshores va començar a treballar de pagesa a la propietat familiar amb la seva mare. La Pepita no es va voler casar mai, la qual cosa li va permetre certa llibertat d'actuació en el terreny laboral. Als anys 80 es va muntar una botiga a la casa familiar que va anar ampliant per tal de poder pagar-se un segur de vida. La botiga no tenia nom, però la gent del poble l'anomenava «lo quiosc». Abans d'aquesta botiga, concretament als anys seixanta, hi havia una barberia llogada, i abans de la Guerra Civil hi va haver un estanc dirigit pels avantpassats de Josep Maria.

Com hem pogut comprovar, amb l'experiència de la família de Josep Maria gairebé podem resumir la informació exposada a les primeres pàgines d'aquest treball. Les fonts orals son essencials per a realitzar un treball d'aquestes condicions perquè permeten apropar-nos a les experiències viscudes de la gent que va treballar a les mines o al seu entorn. Una exposició històrica dels fets no és suficient per a posar-nos a la pell d'aquestes persones que van viure moments difícils dels quals en podem aprendre molt per tal de no caure en els mateixos errors i no reviure els seus patiments.

4. Conclusió

Podem destacar diversos punts importants que han anat transcorrent al llarg d'aquest treball. El primer d'ells podria ser l'existència de relacions de poder no només entre homes i dones dins d'una mateixa unitat familiar, sinó també altres tipus de relacions de poder o jerarquies per exemple entre classes socials a l'hora de parlar sobre el poder que l'empresa Minas del Priorato, l'Església, i la pròpia dictadura exercien sobre les classes populars.

Un altre punt important a destacar podria ser la importància del paper de la dona tant per a l'educació dels nens com per al manteniment de la llar i de l'estabilitat emocional i en ocasions material de la família. Habitualment s'ha tendit a ignorar la importància d'aquesta responsabilitat que habitualment ha estat exercida pel col·lectiu femení i que és necessària per al benestar i el desenvolupament humà. A la vegada aquest treball també ha volgut visualitzar més enllà de les esferes domèstiques el treball exterior de les dones mineres que sovint ha estat silenciada. En relació a això, un altre aspecte important que s'ha volgut plantejar són els mitjans per a la conservació de rols tradicionals que han permès que les dones, incloses aquelles que exercien un paper que s'atribueix als homes, s'han mantingut en la posició social que l'Església i el règim volien conservar.

També hem tingut l'oportunitat de adonar-nos de la importància que té l'educació per a conservar una ideologia determinada. El mateix Primo de Rivera, el seu ministre, i l'Església van coincidir amb que si volien canviar un model de societat que consideraven desordenat, havien d'intervenir en l'educació de les persones. Així ho van fer tot i que avui dia molts coincidiríem en que el model educatiu que es va utilitzar no va ser gens favorable per a la ciutadania. Si que ho va poder ser per al govern, que pretenia crear una societat ignorant a la qual poder dominar amb més facilitat. Com hem pogut veure, la mateixa empresa Minas del Priorato va saber beneficiar-se d'aquest model educatiu, de la ignorància i de l'analfabetització de la població de Bellmunt del Priorat. En definitiva, la intervenció d'aquests tipus de governs dictatorials com el de Primo de Rivera o el de Francisco Franco van contribuir en l'endarreriment de la societat espanyola i catalana en moments on tot i que la situació semblava descontrolada, els models democràtics podrien haver contribuït poc a poc a la creació d'una societat lliure i igualitària. Malauradament, encara avui dia patim el rastre d'aquests models dictatorials que reforçaven els models tradicionals i situaven a la dona en una posició poc privilegiada i inferior a l'home.

Per últim, voldria destacar que no hem de baixar mai la guàrdia respecte la representació històrica de les dones perquè sovint la seva història és ignorada, pressuposada, o plena de prejudicis. Hem de procurar no oblidar-nos de la meitat de la població quan realitzem discursos històrics, perquè d'aquesta manera aquests no poden representar a tota la població i per tant no s'acaben d'aproximar a la realitat.

Fonts Consultades

Bibliografia

Llibres i articles:

- Aguilera García, Inmaculada C. (2012) “Un paseo por la historia del sistema educativo Español”
- Boada Danés, Júlia (2007): ”Dones: de ciutadanes a sotmeses”
- Cuadrada Majó, Coral. Gutiérrez Escoda, Esther (2014): “Les dones als orígens de Torreforta” Edició del Cercle d'Estudis Històrics i Socials, Tarragona
- De Gabriel, Narciso (1997) “Alfabetización y escolarización en España (1887-1950)”
- Esquivel, V., Faur, L. y Jelin, E. (2012) Hacia la conceptualización del cuidado: familia, mercado y estado, en Esquivel, V., Faur, L. y Jelin, E. (Ed.) Las Lógicas del Cuidado Infantil: Entre las Familias, el Estado y el Mercado. Ides-UNFPA, UNICEF. 11-45
- Font, E. (2003): «El Museu de les mines de Bellmunt del Priorat», Associació del Museu de la Ciència i de la Tècnica i d'Arqueologia Industrial de Catalunya, Barcelona
- García López, Javier y Rodríguez Ruibal, Antonio (2012): “El enfoque informativo sobre las protestas mineras de 2012”. Estudios sobre el mensaje periodístico . Vol. 18, núm. especial octubre, págs.: 377-384. Madrid, Servicio de Publicaciones de la Universidad Complutense.
- Garnacho, Montserrat (2000): «Mujeres mineras» in Asturias y la Mina, Ediciones Trea, Gijón
- Martí Gilabert, Francisco (1993) «La Iglesia y la Dictadura de Primo de Rivera (1923-1929)», pp. 151-178
- Moret, Rosa. (2010) «L'evolució de l'ensenyança a la ciutat al llarg del segle XX. La consolidació de l'escola pública.» Universitat de Girona
- Palomar Abadia, Salvador (2005), “Les mines de Bellmunt del Priorat: memòria personal i recull d'imatges”. Centre de documentació de Bellmunt del Priorat.
- Sohn, Anne-Marie (2003). “Los roles sexuales en Francia y en Inglaterra: Una transición suave” Duby, Georges i Perrot, Michelle (Dir.) Historia de las mujeres. El siglo XX, Madrid, Taurus, vol. 5, pp. 128-131.
- Tristán, Flora (1977). “Por qué menciono a las mujeres”, Unión Obrera. Barcelona, Fontamara, pp. 110-117
- Evolución del sistema educativo español. Ministerio de Educación, Cultura, y Deporte (2004)

Webs:

- “Les dones de “l'estrió” de les mines de Bellmunt” (2 de març de 2015). La dona al món industrial. Incidència i importància del treball de la dona en el procés d'industrialització de Catalunya. Museu de la ciència i de la tècnica de Catalunya. Generalitat de Catalunya. Recuperat de <http://mnactec.cat/blog/la-dona-al-mon->

industrial/les-dones-de-lestrio-de-les-mines-de-bellmunt/

-”La festa de Santa Bàrbara al tombant de 1900” (27 de novembre de 2012) per Salvador Palomar. Recuperat de <https://lateiera.wordpress.com/page/45/?app-download=ios>

-”Una visita a les Mines de Bellmunt del Priorat” (15 d'agost de 2009) per Marià Arbonès. Recuperat de <http://reusdigital.cat/noticies/una-visita-les-mines-de-bellmunt-del-priorat>

-Pepa Martínez (2014). Las reformas educativas de Primo de Rivera. Recuperat de <http://www.abonicotelocuento.blogspot.com.es>

-Adaucto Pérez. El mundo de la enseñanza en la época del General Primo de Rivera (1923-1939). Recuperat de <http://www.rumbos.net>

-“Las luchas mineras de hoy y de ayer” Recuperat de <http://www.enlucha.wordpress.com>

Font Oral: Josep Maria Recuenco Barceló (Bellmunt del Priorat, 1 de Gener de 2016)